

Munkaerőpiac

A TANULMÁNYBAN ELŐSZÖR az elemzés alapfogalmait, majd a korábbi kutatások eredményeit ismertetem, amelyeken az elérhetőség – s ezen belül a határ – hatását vizsgáló modell hipotézisei alapulnak. Ezután röviden bemutatom a hármashatár régióban élők migrációs potenciáljának mértékét és irányát, illetve ezeknek a legfontosabb szociodemográfiai változókkal való összefüggését, majd választ keresek a kiinduló kérdésre, vagyis hogy a többi változó hatásának kiszűrése után hat-e, s ha igen, mely társadalmi csoportok esetében és hogyan hat a migrációs potenciálra az elérhetőség, illetve ezen belül a határhoz való közelség.

A migrációs potenciál fogalma és a modell hipotézisei

Migrációs potenciálnak nevezzük azt a szándékot, hogy valaki külföldön vállaljon munkát vagy kivándoroljon (Sik 2003). A hipotézisek kidolgozásához felhasználtuk a Magyarországon és a Kárpát-medencében élő határon túli magyarok különféle csoportjaiban korábban végzett migrációs potenciál-kutatások eredményeit, különös tekintettel a szlovákiai és az ukrain magyarokra.¹

Ami az általunk vizsgált két határon túli csoport egymáshoz képesti migrációs potenciálját illeti, feltételezve, hogy ma is igaz az *1. táblázat*ban bemutatott 2001-es helyzet, akkor a kárpátaljai magyarság rövid távú munkavállalási és kivándorlási potenciálja magasabb kell, hogy legyen, mint a felvidékieké.²

Mivel a két határszakaszon való átlépés nehézsége közötti különbség ma is ugyanolyan, mint tíz éve volt, és sem a régiók egymáshoz képesti fejlettsége, sem népességük összetétele az elmúlt tíz évben nem változott sokat, ezért feltételezzük, hogy a tíz évvel ezelőtti helyzet ma is érvényes. Alátámasztja a két határon túli magyar csoport közötti migrációs potenciál eltéréseit a magyarigazolvány kiváltásának aránya is. Ha feltételezzük, hogy a magyarigazolvány kiváltásának gyakorisága és a migrációs potenciál értéke összefügg (amennyiben a magyarigazolvány a migráció költségeit csökkentheti, illetve a kvázidiaszpóra identitás kifejeződése), akkor ez magyarázza, hogy 2002 és 2007 között a kárpátaljai magyarság 61 és 87%-a, a felvidékiek csupán 11–21%-a váltotta ki a magyarságigazolványt (Császár 2009).

¹ Fontos tudni, hogy míg a mostani hármashatár-kutatás eredményei az ukrain magyarság esetében a korábbi adatfelvételek eredményeivel – a kutatások térbeli egybeesése miatt – jól összehasonlíthatók, addig a szlovákiai magyarok esetében a korábbi adatok a teljes szlovákiai magyar kisebbségre, a mostani hármashatár-kutatás adatai csak a keleti országgrészen élőkre vonatkoznak.

² A státustörvény hatását a határon túli magyarok és román migrációs potenciáljára 2001-ben és 2002-ben egy négy országot összehasonlító kérdőíves kutatás vizsgálta. Az adatfelvétel Romániában, Szlovákiában, Ukrajnában és Szerbia magyarlakta területein zajlott, és a 18–55 éves magyar, illetve roma népesség munkaerő-piaci várakozásait, valamint a magyar munkaerőpiacra gyakorolt hatásait elemezte.

1. táblázat A migrációs potenciál mértéke a kárpátaljai, a felvidéki és az összes határon túli magyar népesség körében, 2001 (%)

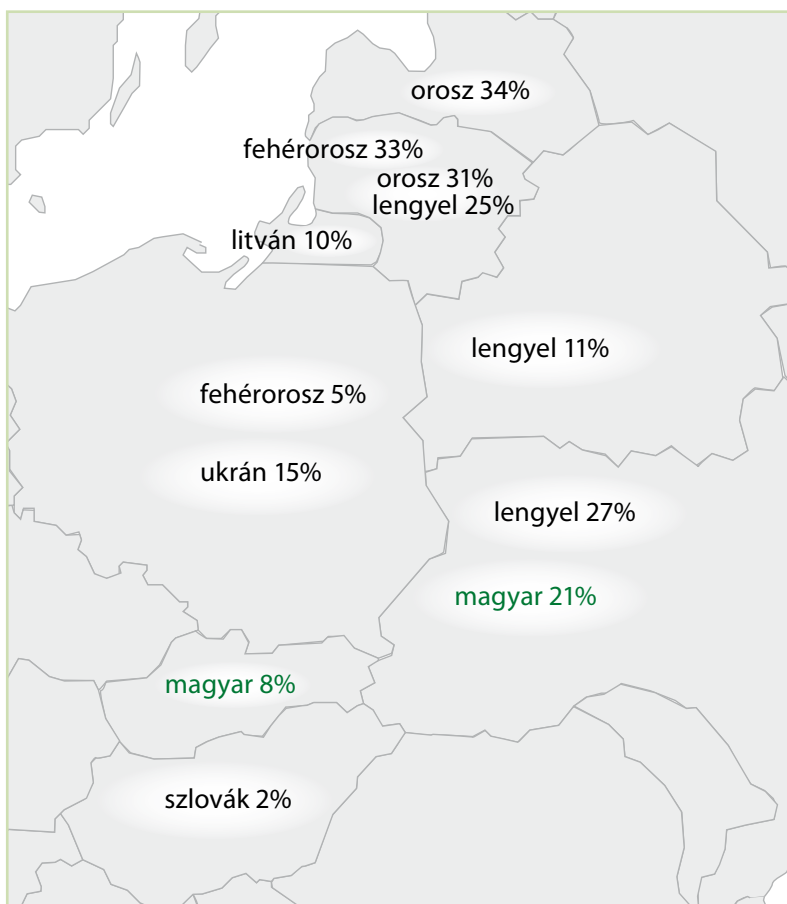
	Kárpátalja	Felvidék	Összesen
Rövid távú munkavállalás	49	36	42
Hosszú távú munkavállalás	25	23	26
Kivándorlás	23	9	19
N =	493	591	3570

Forrás: Sik-Simonovits (2003).

Mint egy 2009-ben végzett kutatás³ eredményeiből látható (1. ábra), a vizsgált tizenkét nemzeti kisebbség közül a szlovákiai magyarok kivándorlási potenciálja az alacsony, az ukrainai magyaroké a közepesnél valamivel magasabbak közé tartozott, vagyis a két magyar csoport kivándorlási potenciálja szinte semmit nem változott 2001 óta.

1. ábra

A kivándorlási potenciál mértéke az EU keleti határai mentén fekvő országok nemzeti kisebbségei között (%)

Forrás: Sik (2010).

³ A kutatás az ENRI-EAST kutatási project keretei között zajlott.

A 2001. évi vizsgálatnak az eredményei azt is mutatják (2. táblázat), hogy a migrációs potenciál elsődleges *célországai* mindkét határon túli kisebbség és mindhárom migrációtípus esetében Magyarország volt. Míg azonban a szlovákiai magyarok számára Magyarország a legfontosabb a sok célország közül, a kárpátaljai magyarság számára Magyarország szinte az egyetlen ország, ahová menni akartak.⁴

2. táblázat A migrációs potenciál legfontosabb célországai a kárpátaljai és felvidéki magyar népesség körében, 2001 (%)

	Magyarország	Németország	Ausztria	Csehország
Rövid távú munkavállalás				
Felvidék	27	11	9	4
Kárpátalja	46	13	1	1
Hosszú távú munkavállalás				
Felvidék	17	17	5	0
Kárpátalja	22	13	1	0
Kivándorlás				
Felvidék	15	11	0	0
Kárpátalja	20	10	0	0

Forrás: Sik–Simonovits (2003).

Azóta a korábbi legfontosabb célországokhoz képest a felvidéki magyarok az EU polgárává válva a schengeni gyűrűn belülre, a Kárpátalján élők viszont a rendszerváltás utáni évtizedbeli helyzetükhöz képest jóval „távolabbra” kerültek. Ezért feltehetően megváltozott a migrációs potenciál mentális térképe is.

A migrációs potenciál *kialakulásának* esélyére ható tényezők hatását vizsgálva azt láttuk, hogy nem teljesen azonos módon hatnak ugyanazon tényezők a vizsgált két térség magyar lakossága esetében (3. táblázat). Mindkét esetben igaz, hogy a munkanélküliség erősen növeli a migrációs potenciált. A szlovákiai magyarok esetében ugyanakkor a férfiak, az ukrain magyarok esetében a szegények és a külföldi (értelemszerűen zömmel magyarországi) munkavállalási tapasztalatot szerettek körében nagyobb a migrációs potenciál kialakulásának esélye.

⁴ A magyarigazolványt kiváltók korábban bemutatott szélsőségesen eltérő aránya Kárpátalján és a Felvidéken is alátámasztja, hogy e két világ mentális térképén Magyarország nagyon eltérő helyet foglal el.

3. táblázat A migrációs potenciál lineáris regressziós magyarázó modellje térségenként

	Felvidék (igazított $R^2 = 15\%$)	Kárpátalja (igazított $R^2 = 14\%$)
Nem (1 = férfi, 2 = nő)	-0,147*	-0,080
Születési év	-0,048	-0,024
Munkanélküli	0,343*	0,209*
Vagyoni státusa	-0,055	-0,153*
A kérdezettnek vagy családtagjainak van külföldi munkatapasztalata	-0,003	0,233*

* A béta-érték $p = 0,05$ alatti szinten szignifikáns.

Forrás: Sik–Simonovits (2003).

A 2009. évi kutatás során a két magyar kisebbség kivándorlási potenciáljának összefüggését a kiválasztott szociodemográfiai változókkal vizsgálva a következőket találtuk:

- A 2001. évi eredménnyel szemben a szlovákiai magyarok esetében a nők kivándorlási potenciálja szignifikánsan magasabb volt, mint a férfiaké (11% a minta 8%-ával szemben).
- Nem változott az elmúlt években az, hogy a fiatalok kivándorlási potenciálja sokkal magasabb, mint az átlag, és csökkent a kor növekedésével (4. táblázat).

4. táblázat A kivándorlási potenciál mértéke nem és kor szerint a szlovákiai és ukrainai magyarok körében (%)

	Korharmadok*			Összesen
	Legfiatalabb harmad	Középső harmad	Legidősebb harmad	
Magyarok Ukrajnában	30**	18	13	21
Magyarok Szlovákiában	14**	7	2	8

* Az adott kisebbség kormegoszlásának figyelembevételével számolt kortercilisek.

** A χ^2 -négyzet $p = 0,05$ alatti szinten szignifikáns.

Forrás: Sik (2010).

- Hasonlóan a 2001 évi eredményekhez, a munkanélküliség (mind a korábbi, mind a jelenlegi) mindkét kisebbség esetében növelte a kivándorlási hajlamot.
- Az sem változott tíz év alatt, hogy a kvázi-diaszpórikus kapcsolati tőke csak az ukrainai magyarok körében növelte a kivándorlási hajlamot (5. táblázat).

5. táblázat A kivándorlási potenciál a kvázi-diaszpórikus kapcsolati tőke különböző jellemzői szerint a szlovákiai és ukrain magyarok körében (%)

	Vannak rokonai „otthon”	Vannak barátai „otthon”	Vannak jó ismerősei „otthon”	Összesen
Magyarok Ukrajnában	22	29*	35*	21
Magyarok Szlovákiában	7	10	13	8

* A *khí*-négyzet $p = 0,05$ alatti szinten szignifikáns.

Forrás: Sik (2010).

- A szegénység Ukrajnában, az etnikai feszültségek Szlovákiában, s a diszkriminációs tapasztalat mindkét nemzeti kisebbség esetében erősen növelte a kivándorlási potenciált (6. táblázat).

6. táblázat A kivándorlási potenciál a kisebbségeket körülvevő környezet jellemzői szerint a szlovákiai és ukrain magyarok körében (%)

	Magas feszültség szegény és gazdag között	Magas feszültség kisebbség és többség között	Tapasztalt diszkriminációt	Összesen
Magyarok Ukrajnában	33*	26	40*	21
Magyarok Szlovákiában	10	19*	16*	8

* A *khí*-négyzet $p = 0,05$ alatti szinten szignifikáns.

Forrás: Sik (2010).

Végül az ukrain magyarok körében az identitás erősen hatott a kivándorlási hajlandóságra, az asszimilált identitás csökkentette, az összes többi növelte a kivándorlási potenciál mértékét, ugyanakkor a szlovákiai magyarok esetében csak az asszimilált identitás csökkentette a kivándorlási potenciált (7. táblázat).

7. táblázat A kivándorlási potenciál a kisebbség identitása szerint a szlovákiai és ukrain magyarok körében (%)

	Kisebbségi	Asszimilált	Kvázi-diaszpórikus	Európai	Összesen
Magyarok Ukrajnában	26*	17	31*	31*	21
Magyarok Szlovákiában	7	5*	8	11	8

* A *khí*-négyzet $p = 0,05$ alatti szinten szignifikáns.

Forrás: Sik (2010).

Amikor a migrációs potenciál kialakulásának esélyét befolyásoló tényezőket többváltozós technikával elemeztük, akkor láttuk, hogy az átlagnál nagyobb eséllyel terveztek migrálni a fiatalok, a munkanélküliek, illetve azok, akik diszkriminációt és feszültséget tapasztaltak, továbbá akik beszéltek angolul, voltak külföldi ismerőseik vagy barátaik.

Mivel nincs okom feltételezni, hogy 2009 óta érdemi változások történtek volna a migrációs potenciált befolyásoló tényezők működési módjában, ezért az előzőkben ismertetett hatások érvényesülését a határkutató modelljének hiptézisének tekintem.

Migrációs potenciál a hármashatár térségében

A migrációs potenciál három típusának mértékét vizsgálva (8. táblázat) azt látjuk, hogy

- a magyarországi lakosok migrációs potenciálja egy kivétellel alacsonyabb az átlagosnál (bár a szlovákiai határ mentén élők hosszú távú migrációs tervei kismértékben az átlag feletti);
- a szlovákiai lakosok körében az erős rövid távú külföldi munkavállalási szándék terén alig van eltérés a nemzetiségek között;
- hosszú távú munkavállalásra mind Szlovákiában, mind Ukrajnában – itt a rövid távú munkavállalást tervezőkhöz hasonlóan – a magyarok hajlamosabbak, mint a hazai többség,
- kivándorlást az ukrainai magyarok az ukránoknál nagyobb, ezzel szemben a szlovákiai magyarok a szlovákoknál kisebb arányban terveznek.

8. táblázat A migrációs potenciál határszakasz és nemzetiség szerint (%)

Tervez-e Ön vagy valaki a családból...?	Magyar–szlovák határszakasz			Magyar–ukrán határszakasz			Összesen
	Magyarországi magyarok	Szlovákiai		Magyarországi magyarok	Ukrainai		
		magyarok	szlovákok		magyarok	ukránok	
...rövid távú külföldi munkavállalást	4	26	25	4	18	14	13
...hosszú távú külföldi munkavállalást	11	12	8	4	11	5	9
...kivándorlást	4	6	9	1	13	8	6

A korábbi felmérések eredményeivel egybecseng az a tény, hogy a szlovákiaiakhoz képest az ukrainai magyarok hajlamosabbak a kivándorlásra. A határ átjárhatóságának eltérései magyarázzák, hogy a rövid távú migrációs potenciál magasabb a szlovákiai, mint az ukrainai magyarok körében.

A migrációs tervek célországait összehasonlítva látható (9. táblázat), hogy

- a magyarországi lakosok esetében erős a német orientáció;
- mint azt a 2001. évi felvétel is megmutatta, míg a szlovákiai magyarok körében Magyarország csak egy a lehetséges célországok közül, addig az ukrainai magyarok esetében Magyarország szerepe kiemelkedő;
- a szlovákiai szlovákok körében (a szlovákiai magyarokhoz hasonlóan) erős az osztrák hatás, de ebben a csoportban a legerősebb az angliai és dél-európai hatás is.

9. táblázat A munkavállalási célú migrációs potenciál iránya határszakasz és nemzetiség szerint (három válasz kumulált értéke alapján %)

	Magyar- országi magyarok	Szlovákiai		Ukrajnai	
		magyarok	szlovákok	magyarok	ukránok
Németország	34	18	15	13	x
Ausztria	10	24	23	3	x
Egyesült Királyság	11	13	25	0	x
Olaszország, Spanyolország	13	5	23	15	x
Magyarország	–	14	0	54	x
Egyéb	32	26	14	15	x
Összesen	100	100	100	100	x
N =	79	120	53	78	35

– = nem létező alternatíva; x = a kis elemszám miatt nem elemezhető.

A korábbi migrációs tapasztalatok azt mutatják (10. táblázat), hogy

- míg a külföldi jövedelemszerzés minden csoportban növeli a migrációs potenciált, (legerősebben a szlovákiai és az ukrajnai magyarok, illetve a szlovák határ mentén élő magyarok körében);
- addig a külföldön vásárlás csak a szlovákiai és az ukrajnai magyarok, illetve a szlovák határ mentén élő magyarok körében növeli erősen a migrációs potenciált.

10. táblázat A kumulált munkaerő-piaci migrációs potenciál alakulása a migrációs és mobilitás tapasztalat függvényében határszakasz és nemzetiség szerint (%)

	Magyar–szlovák határszakasz			Magyar–ukrán határszakasz		
	Magyar- országi magyarok	Szlovákiai		Magyar- országi magyarok	Ukrajnai	
		szlovákok	magyarok		ukránok	magyarok
Van/volt külföldi országból származó jövedelme	29*	38*	35	13	40*	24
Vásárolni jár külföldre	24*	37*	30	6	31*	15
Összesen	14	28	29	7	22	18

* A *chi*-négyzet $p = 0,05$ alatti szinten szignifikáns.

A munkaerő-piaci migrációs potenciált alakító tényezők

A modell függő változója a rövid és a hosszú távú munkaerő-piaci migrációs potenciál.⁵ A modell a következőképpen épül fel:

- előbb a szakirodalomban ismert kontrollváltozókat vontam be a modellbe, ezzel ellenőrizve, hogy a további elemzés illeszkedik-e a migrációs potenciál kialakulását általában magyarázó modellekhez;
- ezután a migrációs potenciál kialakulásában feltehetően szerepet játszó egyéni (emberi tőke, értékrend, korábbi személyes tapasztalatok stb.) és háztartási (mint az egyént körülölelő elsődleges csoport, pl. migrációs burok, a háztartás többi tagjának migrációs tapasztalatai, vagyon stb.) jellemzőkkel bővítettem a modellt;
- végül az elérhetőség változóit adtam hozzá a modellhez, tesztelendő, hogy a térbeli lehetőségek rendszere (nagyvárosok elérhetősége), a határtól való távolság (mint a „közel-migráció” sajátos lehetősége) hat-e, s ha igen, hogyan hat a migrációs potenciálra.

A modell változóival kapcsolatban a következő feltételezésekkel éltem:

Nem – a férfiakra általában a nőkénél nagyobb migrációs potenciál jellemző. Ennek oka a hagyományos férfi szerepben rejlik, amely olyan társadalmi normákon alapul, melyek hatására elfogadottabb (olykor akár el is várt) a migráció. Egy másfajta érvelés szerint a férfiak társadalmi (ön)képének inkább része a kalandkeresés vagy a veszélytűrés, mint a nőké. Végül a férfit – mint a család ellátásáért elsősorban felelős személyt is – a nőnél jobban ösztönözheti (vagy kényszerítheti) a migrációtól várt többletjövedelem-szerzés, illetve a háztartás (nemzetiség, klán) hosszú távú érdekeit szolgáló külföldre való „előremenekülés”.

Kor – a (leg)fiatalabbak a (leg)inkább hajlamosak a migráció tervezésére. Talán mert elégedetlenek lehetőségeikkel, de lehet ennek oka a kalandvágy, az otthontól való elszakadás vágya, de a háztartás is ösztönözheti a fiatalokat, mert „nekik még lehet jövőjük”.

Az alacsony társadalmi státusz – lehet a migráció hajtóereje (kényszer), de lehet gátja is, amennyiben a migrációhoz szükséges befektetések (információszerzés, felderítő utak), kapcsolatépítés, nyelvtanulás stb.) mértékét korlátozza.

Gazdasági aktivitás – a munkanélküliek esetében a migrációs potenciál nő, mivel – ismerve a kelet-európai munkanélküliség „zsákkutca” jellegét, nem nagyon remélhetnek kedvező változást munkaerő-piaci helyzetükben.

Kapcsolati tőke – a külföldi kapcsolatok léte növeli a migrációs potenciált, mivel az egyéneket körülölelő migrációs burok olyan referenciacsoport, amely a migrációt ösztönzi, könnyíti, vagy akár ki is kényszeríti.

Szubjektív kötődés – minél gyengébb a kibocsátó országhoz való érzelmi kötődés, annál nagyobb a migrációs potenciál.

Migrációs tapasztalat – a korábbi külföldi munkaerő-piaci tapasztalatok megléte, úgy vélem, növeli a migrációs potenciált azáltal, hogy növeli az önbizalmat, fejleszti a nyelvtudást, lehetőséget nyújt a migráció előkészítésére stb.

Élegedetlenség, feszültségérzet – az általános viszonyokkal (politikai beleszólás és az ország gazdasági helyzete), s még inkább a személyes helyzettel (életpálya, életszínvonal és jövő) való elégedetlenség, illetve a társadalmi csoportok közötti feszültség érzékelése növeli a migrációs potenciált, mivel gyengíti a kibocsátó országhoz fűződő szubjektív kötődést.

⁵ A kivándorlási potenciált azért nem vettem bele a migrációs potenciál kumulált változatába, mert korábbi kutatások tapasztalata szerint ennek kialakulását több szempontból is a munkaerő-piaci migrációs potenciáltól eltérő mechanizmusok alakítják.

Etnikum és kvázi-diaszpórahelyzet – a kisebbségi helyzet, illetve az ehhez való erős kulturális, nyelvi kötődés (tehát a kvázi-diaszpórahelyzet) növeli a migrációs potenciált, mivel gyengíti a kibocsátó országhoz (az „itthonhoz”) való kötődést, és egyidejűleg felerősíti a kvázi-diaszpóra anyaországához (az „otthonhoz”) való kötődést. Mindez természetes összefügg a kisebbség abszolút és relatív nagyságával és a két érintett ország kisebbségi és diaszpórapolitikájával is.

Az elérhetőség várható hatásával kapcsolatban feltételeztem, hogy ennek két dimenziója egyidejűleg hat a migrációs potenciál mértékére:

A nagyvárosban vagy ahhoz közel élők esetében nagyobb lesz a migrációs potenciál, mint másutt, mivel a nagyvárosok részei a globális munkaerő-piaci, kommunikációs és kulturális kapcsolatok rendszerének.

A határ közelsége, mint a migráció egy speciális lehetősége („közel-migráció”), növelni fogja a migrációs potenciált. Korábbi kutatások hiányában nincs feltételezés arra nézvést, hogy ez a hatás milyen erős (hiszen ez a konkrét határtérsegek egymáshoz képesti fejlettségének, munkaerő-piaci helyzetének, életszínvonal szintjének és az elérhetőségnek függvénye), de feltételezhető, hogy a határ közelsége:

- a „közel-migrációs” lehetőségek növekedése miatt növeli a rövid távú migrációs potenciált, míg a határ nehezebb átjárhatósága növeli a hosszú távú migrációs potenciált, mert nehezíti a rövid távú ingázást;
- de az is lehet, hogy nem hat a migrációs potenciálra, hiszen a félórás izokronon belüli eltérések ebből a szempontból elhanyagolható különbségek, a három térfél különbségei pedig az országok és nem régiók közötti különbségekre vezethetők vissza.

Ha csak a korábbi kutatásokból ismert szociodemográfiai változókat, valamint a térség hat lakóhely és etnikum alapján meghatározható hat almintáját vonom be a modellbe (11. táblázat, alapmodell), akkor a (már korábbi kutatásokból várható módon) a kor hat szignifikánsan, illetve a Magyarország ukrain határán élők még a szlovákiai határ mentén élő magyaroknál is kevésbé, a szlovákiaiak – etnikumtól függetlenül – viszont sokkal nagyobb mértékben terveznek külföldi munkavállalást.

Ha bevonjuk a modellbe az értékrend, a korábbi migrációs tapasztalat és a migrációs burok változóit (11. táblázat, bővített modell), akkor nem gyengül a fiatalság migrációs potenciált növelő és az ukrán határ magyar oldalán való lakóhely ezt csökkentő hatása. Ugyanakkor a szlovákiai lakosok magas migrációs hajlandóságát kiváltja a korábbi migrációs tapasztalatok, a kapcsolati tőke migrációs potenciált növelő és a hazához való erős érzelmi kötődés migrációs potenciált csökkentő hatása. Ezt a váltást az magyarázza, hogy a szlovákiai lakosoknak (etnikumtól függetlenül) nagyobb arányban van külföldi munkaerő-piaci és jövedelemszerzési tapasztalatuk, mint a többieknek, márpedig a szakirodalomból ismert, hogy a korábbi migráció nagyban növeli az újabb migráció esélyét.

11. táblázat A kumulált munkaerő-piaci migráció potenciál esélyét befolyásoló tényezők hatása (logisztikus regresszió, a cellákban az esélyhányados és a szignifikanciaszint szerepel)

	Alapmodell	Bővített modell
Nagelkerke-féle <i>R</i> -négyzet	9%	10%
Férfi	1,09	1,08
Fiatal (18–29 éves)	2,81***	3,07***
Fiatal-középkorú (30–39 éves)	0,93	1,08
Öreg (50– éves)	0,38**	0,48*
Alapfokú végzettség	0,70	0,66
Felsőfokú végzettség	0,82	0,72
Beszél idegen nyelve(ke)n	0,86	0,81
Erősen kötődik hazájához	X	0,60**
Nem a mai lakóhelyén született	X	1,08
Aktív kapcsolatai vannak külföldön	X	0,90
Gyakran levelezik a külföldi rokonokkal	X	1,75**
Járt a határon túl	X	0,75
Járt más ország(ok)ban	X	1,03
Dolgozott/vállalkozott külföldön az elmúlt öt évben	X	2,81***
Magyar Szlovákiában	2,55*	1,03
Szlovák Szlovákiában	2,91***	1,07
Magyarországi lakos az ukrán határnál	0,49*	0,47*
Magyar Ukrainában	1,74	0,73
Ukrán Ukrainában	1,58	0,77

Referenciaértékek: középkorú (40–49 éves), szakmunkásképző vagy középfokú végzettség, magyarországi lakos a szlovák határnál.

X = a modell a változót nem tartalmazza.

* $p = 0,05$ és $0,0001$ között, ** $p = 0,001$ és $0,0001$ között, *** $p = 0,0001$ alatti szinten szignifikáns.

A következő modellek a hatálmintán külön-külön mutatják be a munkaerő-piaci migrációs potenciál kialakulásának módjait (12. táblázat).

A szociodemográfiai változók hatása nagyjából azonos valamennyi alminta esetében: a nem és az alacsony társadalmi státusz hatása nem szignifikáns, és minél fiatalabb a válaszoló, annál nagyobb a migrációs potenciál esélye. A társadalmi státusz és az emberi tőke hatása ezzel szemben eltéréseket mutat:

- a szlovákiai magyarok (és nem szignifikáns mértékben) a szlovák határ mentén élő magyarok esetében a felső osztályba tartozás csökkenti, az ukrainaiak esetében – ha nem is erősen, de – növeli;
- a magas iskolai végzettség (a szlovákok és az ukrainai magyarok körében szignifikánsan) csökkenti, ám a szlovákiai magyarok esetében gyengén, de növeli a migrációs potenciál kialakulásának esélyét.

A kapcsolati tőke két formája a szlovák és az ukrán határ mentén élő magyarországi magyarok, illetve az ukránok körében növeli erősen a migrációs potenciált. Az utóbbi két esetben – nyilván a határ nehéz átjárhatósága miatt a kapcsolati tőke csak a levelezés formájában tud erősen hatni.

A korábbi mobilitási és migrációs tapasztalatok közül csak a függő változóhoz legjobban kapcsolódó – hiszen a másik két változó (Járt-e...) inkább turistautakat vagy rokonlátogatásokat tartalmaz – változó, a külföldi jövedelem-szerzés korábbi gyakorlata hat erősen és a várt módon. A korábbi lakóhely-változtatás csak a szlovák határ mentén élő magyarországi magyarok és az ukránok esetében hat erősen. Ezek azok a társadalmak, ahol a „gyökértelenség” növeli a további migrációra való hajlandóságot.

12. táblázat A kumulált munkaerő-piaci migráció potenciál esélyét befolyásoló tényezők határszakasz és etnikum szerint (logisztikus regresszió, a cellákban az esélyhányados és szignifikanciaszint szerepel)

	Magyar–szlovák határ			Magyar–ukrán határ		
	Magyar- országi magyarok	Szlovákiai		Magyar- országi magyarok	Ukrainai	
		Magyarok	Szlovákok		Magyarok	Ukránok
Nagelkerke-féle R-négyzet	19%	26%	22%	26%	22%	38%
Férfi	0,89	1,45	1,23	0,98	1,13	0,80
Fiatals (18–29 éves)	3,27*	2,82*	6,29*	4,23*	3,16*	13,72*
Fiatals-középkorú (30–39 éves)	1,44	0,84	0,75	1,06	1,73	0,76
Idős (50–éves)	0,67	0,15	0,27	0,26	0,77	0,11
Felső osztályba tartozik	0,38	0,33*	0,92	1,90	1,44	2,48
Alacsony társadalmi státusz	1,20	0,46	0,41	0,67	1,76	1,84
Felsőfokú végzettség	0,17	1,70	0,27*	0,99	0,30*	1,80
Erősen kötődik hazájához	0,44	0,59	0,93	0,71	1,52	0,48
Sok kapcsolata van külföldön	3,56*	0,96	0,40	0,36	0,61	1,07
Gyakran levelezik a külföldi rokonokkal	1,63	1,76	0,38	8,07**	1,29	4,92*
Nem a mai lakóhelyén született	3,22**	0,61	0,45	0,46	0,78	11,40*
Járt a határon túl	1,59	0,53	0,50	1,56	0,50	1,21
Járt más ország(ok)ban	1,34	0,87	1,76	1,12	0,37	2,34
Dolgozott/vállalkozott külföldön az elmúlt öt évben	2,76*	3,51**	3,05*	1,87	6,42***	1,44
Nagyváros közeli	0,98	0,98*	0,98	1,06	X	X
Határ közeli	0,99	0,96	0,99	X	0,98	0,91*
Autóbuszval város közeli	1,12	0,92	1,10	X	X	X

Referenciaértékek: középkorú (40–49 éves), szakmunkásképző vagy középfokú végzettség, magyarországi lakos a szlovák határnál.

X = A modell a változót nem tartalmazza.

* $p = 0,05$ és $0,0001$ között, ** $p = 0,001$ és $0,0001$ között, *** $p = 0,0001$ alatti szinten szignifikáns.

Az elérhetőség két kivétellel nem hat szignifikánsan a migrációs potenciálra: az egyik a szlovákiai magyarok, akik közül a nagyváros (vagyis Kassa) közelében élők, a másik az ukránok, akik körében a határhoz közel élők esetében csökken a migrációs potenciál.

Különválasztva a rövid és hosszú távú migrációs potenciált a vizsgált négy almintá esetében,⁶ a migrációs potenciál kialakulásának részben eltérő társadalmi mechanizmusait ismerhetjük meg (13. táblázat).

13. táblázat A rövid és a hosszú távú munkaerő-piaci migrációs potenciál esélyét szignifikánsan befolyásoló tényezők ország és etnikum szerint (logisztikus regresszió, a cellákban az esélyhányados és szignifikanciaszint szerepel)

	Magyarországi magyarok a szlovák határ mentén		Szlovákiai magyarok		Magyarországi magyarok az ukrán határ mentén		Ukrainai magyarok	
	Rövid távú	Hosszú távú	Rövid távú	Hosszú távú	Rövid távú	Hosszú távú	Rövid távú	Hosszú távú
Nagelkerke-féle R-négyzet	27	24	25	32	28	23	26	13
Fiatal (18–29 éves)		6,1**	2,9*				3,7*	
Felső osztályba tartozik			0,4*					
Felsőfokú végzettség				3,6*			0,1*	
Erősen kötődik hazájához		0,3*						
Sok kapcsolata van külföldön		6,3*						
Gyakran levelezik a külföldi rokonokkal					7,2*	5,4*		
Nem a mai lakóhelyén született		4,2*						
Járt a határon túl	6,6*			0,8*			0,3*	
Járt más ország(ok)ban	6,4*							
Dolgozott/vállalkozott külföldön az elmúlt öt évben		4,2*	3,2*				5,6***	4,5*

* $p = 0,05$ és $0,0001$ között, ** $p = 0,001$ és $0,0001$ között, *** $p = 0,0001$ alatti szinten szignifikáns.

⁶ A szlovákok és az ukránok esetében a modellek a kis esetszám miatt nem voltak kiszámíthatók.

Összefoglalás

A szlovák határ mentén élő magyarok körében a rövid távú munkavállalás tervei azok körében fogalmazódnak meg nagyobb eséllyel, akiknek vannak külföldi (de nem munkavállalási) tapasztalataik. Ugyanez a körben ezzel szemben hosszú távú, tehát kockázatosabb és költségesebb migrációs terveket a „gyökértelen”, külföldi munkavállalási/vállalkozói tapasztalattal és kapcsolati tőkével rendelkező, kozmopolita fiatalok kovácsolnak inkább.

A szlovákiai magyarok körében is két teljesen eltérő társadalmi réteg tervezi a rövid és a hosszú távú migrációt. Míg az előbbi inkább a külföldi munkavállalási/vállalkozói tapasztalatot szerzett, legfeljebb középosztálybeli fiatalokra, addig az utóbbi a külföldi tapasztalatokkal nem rendelkező értelmiségre jellemző inkább.

Az ukrain határ mentén élő magyarok migrációs potenciálját – a migrációs terv hosszától függetlenül – a kapcsolati tőke növeli kizárólag, és az ukrain magyarok esetében is mindkét migrációs típus esélyét ugyanaz a tényező (a korábbi külföldi munkavállalási/vállalkozói tapasztalat) növeli a legerősebben. A rövid távú munkavállalási terv esélyét azonban ezen felül az is növeli, ha valaki fiatal, nincs külföldi munkatapasztalata és alacsony az iskolai végzettsége.

Irodalom

- Császár Melinda (2009): *Nemzet – jog – identitás. A státustörvény végrehajtásának szociológiai vonatkozásai*. PhD dolgozat. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/457/1/csaszar_melinda.pdf (utolsó letöltés: 2014. 12. 19.)
- Sik Endre (2003): A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, 15–18.
- Sik Endre (2010): Emigration Potential and Identity among the National Minorities in the Eastern Borderzone of the EU. In Alexander Chorostov – Hans-Georg Heinrich (eds.): *Migration potential*. ENRI-EAST Thematic and comparative papers.
- Sik Endre – Simonovits Bori (2003): A migrációs potenciál mértéke és társadalmi bázisa a Kárpát-medencei magyarok körében. In Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont, 43–66.